

УДК 351.745.5

Юрій КОТЛЯР

ад'юнкт Академії управління МВС

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ТЕСТІВ С. ДЕЛЛІНГЕР ТА Е. МАХОНІ

Оцінено психодіагностичні можливості психогеоетричних тестів, розглянуто перспективи їх практичного використання в психологічному супроводженні оперативно-службової діяльності працівників ОВС.

Оценены психодиагностические возможности психогеоетрических тестов, рассмотрены перспективы их практического применения в психологическом сопровождении оперативно-служебной деятельности работников ОВД.

There's appreciated psychodiagnostic resources of psychogeometric tests, there's considered the opportunities of their practical use in the operation-official activity of the organs of Internal Affairs.

Ключові слова: психологічне супроводження, психодіагностичні можливості, психогеоетрія, психологічний профіль, інтерпретація, кореляція, факторний аналіз.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, психодиагностические возможности, психогеоетрия, психологический профиль, интерпретация, корреляция, факторный анализ.

Keywords: accompaniment, psychodiagnostic possibilities, psychogeometria, psychological type, interpretation, correlation, factor analysis.

Аналіз причин та умов плинності кадрів і виникнення надзвичайних подій серед особового складу органів внутрішніх справ свідчить, що наявні технології психологічного забезпечення добору, розподілу кадрів та супроводження оперативно-службової діяльності не задовольняють потреби системи ОВС.

Отже, є необхідність пошуку, апробації та впровадження в практику новітніх психологічних технологій у галузі психології праці, роботи з персоналом і безпосередньо у професійній діяльності працівників органів внутрішніх справ, зокрема, методик визначення

індивідуально-психологічних рис працівників, їхніх психічних станів, підсвідомих та усвідомлених мотивів поведінки й діяльності.

Враховуючи методологічні особливості усталеного кола психодіагностичних опитувальників і бланкових методик, а також вимоги практики скоротити терміни процедури психодіагностики в роботі з кадрами, зменшити матеріальні, часові витрати й залучити персонал, актуальним вважається використання проєктивних, зокрема психографічних, методик дослідження особистості.

Нині отримано переконливі докази ефективності використання в роботі з персоналом експрес-діагностики психологічних особливостей особистості з допомогою психогометричних методик Е. Махоні та С. Деллінгер [1, 23]. Водночас у спеціальній літературі досить обмеженими є дані щодо валідності, надійності й інформативності зазначених методик [1–5].

Запроваджуючи в роботу психологічної служби ОВС зазначені психогометричні методики, необхідно дослідити їх якісно-кількісні характеристики та можливість одночасного використання з поширеними психодіагностичними тестами.

Статистичний аналіз здійснено на масиві даних, отриманих під час тестування курсантів КНУВС юридичного та психологічного факультетів 1-го і 2-го курсів віком від 20 до 25 років. Загальне число тестованих – 200 курсантів (однак у повному експерименті взяло участь тільки 139 курсантів), які мають однакові функціональні обов'язки (як курсанти ВНЗ МВС України) і високий рівень успішності в навчанні та службі. Групу курсантів з ознаками дезадаптації не досліджували.

Психологічну діагностику здійснено з допомогою особистісних опитувальників Г. Айзенка, Леонгарда-Шмішека, Р. Кеттела та психогометричних тестів С. Деллінгер і Е. Махоні.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі методи математичної обробки даних: описувальний, кореляційний, класстерний і факторний аналізи.

Результати психогометричного тестування курсантів такі.

Методика С. Деллінгер. За вибором психогометричних фігур (квадрати, кола тощо) відповідний розподіл вибірки визначився так: квадрати – 17 осіб (12 %); прямокутники – 13 (9,4 %); трикутники – 16 (11,5 %); кола – 65 (46,8 %); зигзаги – 28 (20,1 %).

Більшість курсантів обрали коло. Коло, згідно з інтерпретацією С. Деллінгер, характеризується дружелюбністю, округлістю, плавністю, м'якістю. Особи, які обирають цю фігуру, вирізняються домінуванням комунікативних рис в індивідуальному психологічному профілі.

Керуючись стандартними уявленнями про курсантів будь-яких воєнізованих ВНЗ, ми припустили, що більшість опитаних обере квадрат чи трикутник, але ці фігури вибрали тільки 24 %.

Методика Е. Махоні. Вибірка результатів тестування курсантів за методикою Е. Махоні розподілилася так: перший тип (керівник) – 0 %; другий тип (відповідальний виконавець) – 18 %; третій тип (недовірливий) – 10 %; четвертий тип (учений) – 12 %; п'ятий тип (інтуїтивний) – 14 %; шостий тип (винахідник, конструктор, художник) – 18 %; сьомий тип (емотивний) – 16 %; восьмий тип (ригідний) – 12 %.

Найбільший відсоток набрали другий (відповідальний виконавець) і шостий типи (винахідник, конструктор, художник). Відповідно до інтерпретації Е. Махоні, другий тип характеризується високим професіоналізмом, відповідальністю та вимогливістю до себе й інших. До шостого типу належать особи з розвинутою уявою, яким подобається займатися технічною, інтелектуальною чи художньою діяльністю; вони часто мають власні оригінальні ідеї та намагаються їх будь-що втілити, прагнуть жити за власним розпорядком і болісно переживають його зміну.

Високий відсоток у вибірці курсантів другого типу за Е. Махоні обґрунтований теоретично. Це курсанти, які зробили свідомий вибір під час вступу до ВНЗ і в яких уже закінчився період адаптації. Навпаки, курсанти, які належать до шостого типу, на нашу думку, ще проходять період засвоєння правил, норм і традицій ВНЗ МВС України.

Зазначимо високий відсоток у групі курсантів сьомого типу (емотивний тип) – 16 %. Емотивний тип характеризується підвищеною емпатійністю в ставленні до інших, вираженими емоційними переживаннями, високим рівнем реакції в відповідь на зовнішні подразники.

Наведемо результати розподілу курсантів за типами відповідно до методики Е. Махоні в контексті методики С. Деллінгер.

Серед квадратів переважає третій тип – 23 %, а також четвертий, шостий, сьомий типи. Відповідно, більшість квадратів характеризується тривожністю, не терплять безладу та бруду. Талановиті, досить легко опановують особливості професійної діяльності, однак не мають бажання обіймати керівні посади (1-й тип – 0 %).

Зауважимо, що четвертий, шостий та сьомий типи, які займають значне місце у вибірці квадратів, об'єднують високий інтелект, розвинене абстрактне мислення, одержимість власними ідеями й емоційна чутливість.

Прямокутники не схильні до тривалих роздумів, вирізняються практичністю, відповідальністю, однак у ситуаціях, коли необхідно швидко прийняти адекватне рішення, вони схильні вагатися. Часто мають добре розвинені навички роботи руками. Особи цього типу схильні відстоювати інтереси меншості або тих, кого образили.

Розподіл у вибірці трикутників виявив, що провідними серед них є сьомий, восьмий і другий типи. Виходячи з інтерпретації Е. Махоні, сьомий і восьмий типи є протилежними за своєю сутністю. Напевно, це свідчить про розподіл другого типу (відповідальний виконавець) на дві групи: емотивних і ригідних. Якщо присутність останніх є цілком очікуваною і збігається з інтерпретацією С. Деллінгера (трикутники – це рішучі, цілеспрямовані особи, схильні до лідерства, егоцентризму тощо), то значний відсоток курсантів емотивного типу не був передбаченим і пояснення цього факту потребує подальшого дослідження.

Аналіз розподілу кіл виявив домінування шостого (23 %), другого та четвертого типів (по 17 % відповідно). Так, серед кіл найбільше осіб із багатою уявою, абстрактним мисленням, схильних до творчості.

У вибірці зигзагів домінує п'ятий (інтуїтивний) і восьмий (ригідний) типи. Відповідно до інтерпретації Е. Махоні, вони протилежні. Представникам інтуїтивного типу неприйнятні рутини, шаблони, правила та інструкції, до яких ригідні особистості легко адаптуються. Тому група зигзагів, на перший погляд, є неоднорідною. Однак з огляду на специфіку вибірки це можна пояснити певними, усвідомлюваними самою особою обмеженнями (насамперед, потребою самовираження), характерними для ВНЗ МВС.

Також слід проаналізувати розподіл отриманих психогоеометричних типів за факультетами. Серед курсантів психологічного факультету переважають другий і сьомий типи. Другий тип характеризується вмінням добре виконувати свою роботу, відповідальністю, організованістю. Сьомий володіє професійно необхідними для психологів рисами – емпатійністю, емотивністю, чутливістю тощо.

Серед юристів найпоширенішим є шостий тип (винахідник, конструктор, художник). Отримані результати характеризують більшість юристів як осіб із високим інтелектом, розвиненим абстрактним мисленням і орієнтацією в просторі.

Виявлено також певні загальногрупові особливості, зокрема, відсутність серед курсантів осіб першого типу – керівників. Можливо, це прояв ієрархічності середовища: у ВНЗ МВС України курсанти – це найнижча ієрархічна ланка.

Розподіл експериментального масиву обстежених на групи за вибором психогоеометричних фігур (С. Деллінгер) і на типи (Е. Махоні) підтверджує спільність семантичної основи та дозволяє уточнити інтерпретацію обох методик, що уможливило отримання розширеної і конкретної психологічної характеристики особистості. Це свідчить про ефективність одночасного використання двох методик, які доповнюють одна одну.

Аналіз кореляційної матриці психологічних параметрів (далі – ПП) визначив, що найбільше значущих кореляцій виявлено серед шкал методики Леонгарда-Шмішека. Усі отримані зв'язки мають логічне теоретичне обґрунтування в руслі запропонованих К. Леонгардом і Р. Кеттелом концепцій.

У квадратів основними є чотири групи ПП, а основу їх психологічного профілю становлять тривожно-демонстративні риси особистості. Подальше уточнення змісту та структури психологічного профілю відбуватиметься в напрямі кластерного та факторного аналізів.

У прямокутників, відповідно до аналізу кореляційної матриці, основу психологічного профілю утворюють характеристики, отримані за методикою Леонгарда-Шмішека: педантичність, емотивність, тривожність, дистимічність, збудливість тощо.

Трикутники мають три групи ПП, які виокремлюються на загальному фоні під час оцінки кореляційної матриці. Найбільшу з них утворюють емотивність, тривожність і збудливість.

Кола мають такі групи ПП: тривожно-екзальтовану, циклотимічну та три групи, утворені шкалами методики Р. Кеттела.

У зигзагів яскраво виокремлюється група ПП, отриманих за методикою Р. Кеттела, а найбільше кореляційних зв'язків отримав параметр Н, навколо якого й утворюється група.

Факторизація (на основі трьох базових психологічних тестів було сформовано 29 параметрів-змінних) виявила дев'ять найвпливовіших факторів, які зумовлюють у цілому 62 % варіації вибірки. Факторне навантаження кожного з 29 параметрів наведено в табл. 1. Для наочності результати факторизації зображено графічно (рис. 1).

Розглянемо детальніше результати факторного аналізу. Перший фактор містить чотири шкали. Базуючись на «найпотужніших» із них, можемо його інтерпретувати як «екстраверсія» в широкому соціально-психологічному значенні (комунікабельність, соціальна активність, заповзятливість, схильність до лідерства тощо).

Інтерпретація другого фактора, на наш погляд, є найскладнішою з-поміж усіх, оскільки вміщені в ньому параметри є неоднорідними за своєю суттю. Зважаючи на це, другий фактор попередньо був названий «емоційна стабільність», оскільки його ПП характеризуються зміною різних фонів настрою (циклотимічність) і можливістю зменшення порога чутливості в суб'єктивно екстремальних ситуаціях (екзальтованість). Шкали, включені до третього фактора, вирізняються переважанням зв'язку стриманості, впевненості та практичності. Тому третій фактор названо «впевненість».

Інтерпретація четвертого фактора є досить прозорою – «тривожність». П'ятий – «професійна взаємодія»: наявні в ньому ПП характеризують складники професійної взаємодії людини (інтелект, упевненість, групова взаємодія, домінантність). Шостий фактор, утворений ПП методики Р. Кеттела, названо «соціальність», якому властиві соціально значущі риси. Сьомий містить ПП, що характеризують внутрішню реакцію на зовнішні стимули – «реактивність».

Таблиця 1

Факторне навантаження параметрів стандартних методик

Фактори	Ф 1	Ф 2	Ф 3	Ф 4	Ф 5	Ф 6	Ф 7	Ф 8	Ф 9
Шкала корекції	-0,112	0,0445	-0,085	0,1171	0,0761	0,098	-0,524	-0,222	0,0238
Екстра-інтроверсія	0,209	0,036	-0,106	-0,082	0,2156	-0,298	0,1192	0,0638	-0,011
Нейротизм	-0,066	-0,015	0,0761	0,1571	0,0008	0,1154	0,5576	-0,247	-0,058
параметр А	0,1218	0,0462	0,0928	0,0579	0,0414	0,3377	0,0154	-0,053	0,0159
параметр В	-0,06	0,0315	0,0431	0,0202	-0,375	0,1503	0,1675	0,0505	-0,077
параметр С	0,0375	-0,063	-0,062	-0,054	-0,149	0,2521	-0,01	0,2434	0,0712
параметр Е	0,1719	0,1315	0,1274	-0,014	-0,348	0,0375	-0,194	0,1785	-0,056
параметр F	0,0109	0,0814	-0,301	0,1113	0,0726	0,0519	-5E-04	0,0776	-0,124
параметр G	-0,111	-0,018	0,0425	-0,016	-0,033	0,4937	0,0146	-0,041	0,0541
параметр H	0,1002	0,0665	-0,317	0,1224	0,0989	0,0616	-0,148	-0,02	-0,106
параметр I	0,0712	-0,027	0,0135	0,1727	0,0682	-0,077	-0,082	-0,26	0,3646
параметр L	0,0101	0,0268	-0,078	0,422	0,0257	0,0339	0,0324	-0,053	0,0239
параметр M	0,0724	0,0017	0,3667	-0,035	-0,052	0,2047	0,0463	0,0092	-0,045
параметр N	-0,023	0,0961	0,0535	-0,117	0,0132	0,0369	0,0461	-0,475	-0,051
параметр O	0,055	0,1388	0,1596	0,1686	-0,039	0,0591	-0,09	-0,044	-0,077
параметр Q1	0,0565	0,032	0,0998	0,0434	0,2566	0,2401	0,0233	-0,029	-0,186
параметр Q2	-0,072	-0,009	0,1362	-0,027	0,1508	0,0584	0,0116	0,138	-0,102
параметр Q3	0,1106	0,0924	0,0909	-0,404	0,0656	-0,006	-0,025	-0,08	-0,053
параметр Q4	0,0459	0,0041	0,2513	0,0172	-0,085	-0,027	0,1206	0,2867	-7E-04
Гіпертимність	0,2473	-0,052	0,0487	-0,07	-0,027	-0,109	0,0417	0,037	0,046
Застрягання	0,0357	0,1398	-0,069	-0,081	0,3206	0,0448	-0,027	0,2428	-0,024
Емотивність	0,0209	-0,016	0,0408	-0,014	-0,065	0,0725	-0,039	0,0679	0,6129
Педантичність	-0,005	0,2441	-0,024	-0,211	0,0634	-0,035	-0,072	0,0358	0,0249
Тривожність	-0,11	0,1058	-0,026	-0,01	-0,017	0,0746	0,0786	0,1771	0,3044
Циклотимність	0,0515	0,3043	-0,03	0,0904	-0,009	0,0214	-0,06	-0,17	-0,067
Демонстративність	0,3028	0,046	0,0838	-0,092	0,0232	-0,038	0,0266	0,0717	-0,029
Збудливість	0,067	0,2682	0,063	-0,042	-0,068	-0,12	0,0212	-0,077	-0,082
Дистимічність	-0,193	0,0147	0,0545	-0,095	0,0468	-0,015	0,0219	-0,028	-0,046
Екзальтованість	-0,111	0,2274	-0,107	0,097	0,0886	0,0978	-0,017	-0,008	0,0587

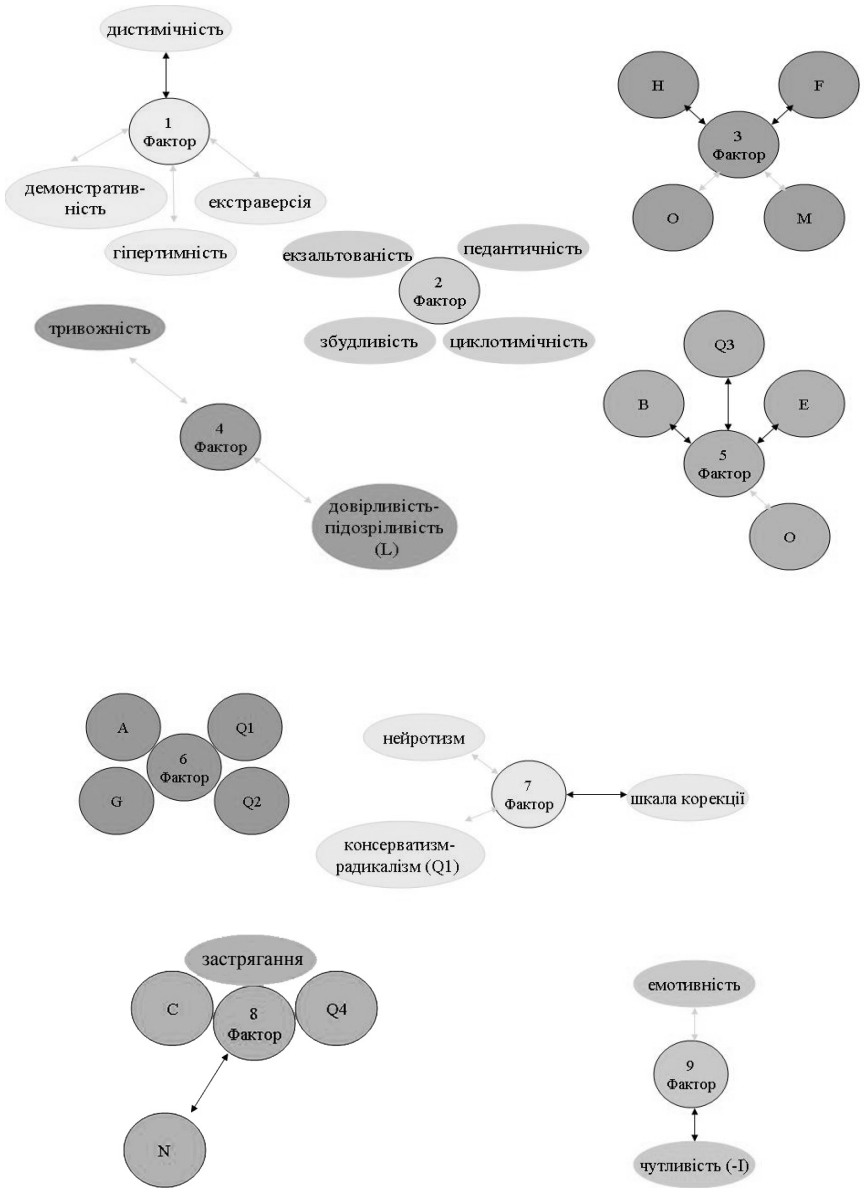

Рис. 1. Графічне вираження результатів факторизації даних

Складниками восьмого фактора є ПП, які вказують на ставлення особистості до конфліктної ситуації, – «поведінка в конфлікті». Останній фактор має просту структуру з двох ПП з однорідною інтерпретаційною основою, він названий «чутливість».

Отже, окреслено структуру факторів: «екстраверсія» – «емоційна стабільність» – «упевненість» – «тривожність» – «професійна взаємодія» – «соціальність» – «реактивність» – «поведінка в конфлікті» – «чутливість», що характеризують груповий психологічний профіль курсантів КНУВС.

Дев'ять виокремлених факторів зумовлюють близько 65 % варіації вибірки, що узгоджено з результатами подібних (за інтерпретацією деяких факторів) досліджень, проведених у курсантських середовищах. Ці фактори перетинаються з Осгудівськими Е-Р-А (так, наприклад, перший фактор можна загалом визначити як силу або соціальне домінування) і узгоджуються із системою В5 (факторами великої п'ятірки), що підтверджує їх надситуативну (надвибіркову) стійкість [6, 79]. Розрахунки в програмі MathCad також підтвердили одержані висновки, а виявлені відмінності суттєво не впливали на визначену факторну структуру.

Запропоновані підхід і факторна структура можуть бути використані для створення компонентів психограм і застосовуватись у професійному відборі кандидатів на навчання у ВНЗ МВС України.

Для визначення відповідності психологічної інтерпретації геометричних форм психологічним характеристикам особистості, отриманим з допомогою класичних психодіагностичних методик, було проведено порівняльний аналіз психологічних профілів, виявлених експериментальними (психогеометричними) та контрольними (бланковими) методиками.

Так, у психологічному профілі квадратів переважають такі риси: нейротизм, демонстративність, емоційна стабільність, самоконтроль, консерватизм, практичність. Вибудовується ланка: інтелект – домінантність – рівність у стосунках (неконфліктність), нейротизм (емоційна нестабільність як відповідь на зовнішні подразники) виражається через N (дипломатичність/прямолінійність). Тож інтерпретація квадратів, запропонована С. Деллінгер (прямолінійність, неризикованість, спокійність тощо), має досить значну психофізіо-

логічну та психологічну основу, про що свідчать показники бланкових тестів.

Серед прямокутників найпоширенішими є кластери, утворені методикою Леонгарда-Шмішека (всього сім шкал в одному кластері та гіпертимно-демонстративний кластер окремо), а нейротизм виражається через F (стриманість/експресивність); практичність (M) виражається через прямолінійність (N) і довірливість (L). Отже, можемо стверджувати, що справді досить складно визначити однорідний психологічний профіль. Наприклад, ПП за методикою Шмішека представлені дев'ятьма з десяти шкал, що підтверджує запропоновану С. Деллінгер інтерпретацію (невизначений, перехідний стан особистості, що має невдовзі змінитися, який характеризується непередбачуваністю, непослідовністю, мінливістю).

Трикутників характеризують дві групи ПП – стриманості та самоконтролю (Q1, Q2, Q4, F) і протилежної за полюсом – екзальтованості, тривожності та збудливості. Екзальтованість виражається рівнем чутливості, а тривожність пов'язана із замкнутістю/комунікабельністю (виражається через демонстративність) і рівнем чутливості. Збудливість виражається через екзальтованість, тривожність і педантичність. Такий склад психологічного профілю характеризує протилежні трикутникам типи – квадрати та кола. С. Деллінгер інтерпретує трикутників як лідерів, нестримних, енергійних, сильних особистостей, які мають чітку мету й найчастіше досягають її. Отримана нами інтерпретація не цілком відповідає зазначеній вище (С. Деллінгер), однак і не суперечить їй. Адже на основі отриманого психологічного профілю принципово можливо формувати зазначені С. Деллінгер риси. Проте для цього необхідно провести додаткові дослідження.

Кола мають дещо спрощений (порівняно з трикутниками) склад психологічного профілю. Виділяють такі групи ПП: екзальтованість/тривожність; циклотимічність (виражається через збудливість і педантичність); емоційна стійкість/нестійкість; комунікативність/замкнутість. Отримані ПП характеризують кола як нестабільних осіб, у яких часто змінюється настрій. В активній фазі вони можуть бути в центрі уваги, очолювати колектив, отримувати задоволення від утілення ризикових ідей тощо. У пасивній фазі, яка виявляється че-

рез педантичність, тривожність, роздратованість, замкнутість, такі особи схильні відмежовуватися від групи, концентруватися «в собі», суттєво звужувати коло соціальних стосунків, виявляти підозріливість, у конфліктах втрачати самоконтроль.

Можна зробити висновок, що інтерпретація, запропонована С. Деллінгер, є дещо однобічною. Вона описує кола як найкращих комунікаторів і організаторів, які розуміють проблеми інших, схильні до співчуття тощо. Таку інтерпретацію необхідно доповнити відомостями про протилежну фазу настрою кіл, коли виявляються інші психологічні особливості цього типу.

Серед зигзагів, як і серед кіл, є група ПП самоконтролю (L-Q3) та інша – збудливість, гіпертимність, яка виражається через соціальну значущість поведінки (шкала корекції), найбільша група ПП – Н (сміливість/боязкість) залежить від стриманості, інтелекту, емоційності, підлеглості/домінантності та здатності наслідувати поширені в групі норми і правила поведінки.

С. Деллінгер описує зигзагів як креативних, творчих особистостей, для яких характерне образне мислення, високий рівень розвитку інтелекту, нестандартність. Бачимо, що загалом отримані під час дослідження показники не суперечать інтерпретації автора методики. Швидше, описані С. Деллінгер властивості можуть ґрунтуватися на базових рисах, виявлених нами (наприклад, креативність виявляється через гіпертимність). Також для зигзагів багато з перелічених С. Деллінгер рис є значущими (зокрема інтелект), але вони виявляються опосередковано під впливом сміливості/боязкості. Така ситуація, певно, зумовлена особливостями контингенту дослідження (курсанти 1-го та 2-го курсу живуть у казармі в ієрархічно структурованому середовищі).

Отримані результати свідчать, що серйозних розбіжностей в інтерпретації між психогеометричними та бланковими методиками не виявлено. Практичне застосування і додаткові дослідження з використанням більшої кількості даних сприятимуть подальшому уточненню інтерпретації ідентичних (за семантичною основою) методик С. Деллінгер та Е. Махоні. Проведене дослідження та експериментальна апробація зазначених експрес-методик у практиці роботи ЦПП КНУВС також підтверджують і доцільність, і практичну при-

йнятність одночасного їх застосування (в одному пакеті) як на стадії вивчення кандидатів на навчання (роботу) в ОВС, так і в процесі психологічного супроводження навчальної (службової) діяльності особового складу.

Дослідження дозволило розробити модифікований варіант інтерпретації методик С. Деллінгер та Е. Махоні й підготувати методичні рекомендації щодо їх застосування в практичній діяльності ЦПП МВС України. Використання отриманих результатів може оптимізувати індивідуальну та групову психодіагностичну роботу з персоналом ОВС на всіх етапах психологічного супроводження оперативно-службової діяльності.

Список використаних джерел

1. Алексеев А.А., Громова Л.А. Психометрия для менеджеров. – Л.: Знание, 1991. – 164 с.
2. Кулагин Б.В. Основы профессиональной психодиагностики. – Л.: Медицина, 1984. – 216 с.
3. Потемкина О.Ф., Потемкина Е.В. Психологический анализ рисунка и текста. – СПб.: Речь, 2005. – 524 с.
4. Романова Е.С., Потемкина О.Ф. Графические методы в психологической диагностике. – М.: Дидакт, 1992. – 256 с., илл.
5. Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 176 с.
6. Шмилев А.Г. Психодиагностика личностных черт. – СПб.: Речь, 2002. – 480 с., илл.

Стаття надійшла 29.10.2008.